

קומה שנייה של סובלנות: על ג'ורג' אליוט 'ו'ההפ-הפ-הפ המודרני'

המסה 'ההפ-הפ-הפ המודרני' היא הפריט החותם את רשימת יצירותיה של הסופרת האנגלייה הדגולה ג'ורג' אליוט. כמובן, אין אדם יודע את יום מותו, וכאשר שלחה אליוט לדפוס את ילקוט המסות שלה "רשמיו של תְּאֹפְרֶסְטוֹס סָאָץ" לא ידעה שיהיה זה אחרון ספריה. ובכל זאת, הבחירה לשבץ כאחריתו המהדהדת של ילקוט זה דווקא את המסה שלפנינו, שעניינה היחס אל העם היהודי, הייתה בחירה מודעת. והיא מצטרפת אל אחרית סמלית נוספת: הרומאן העלילתי האחרון שפרסמה אליוט, 'דניאל דְרוֹנְדָה', עוסק באותו נושא ממש, ומשמיע מתוך עלילתו אותה קריאה חלוצית שמשמיעה המסה באמצעיה הפולמוסיים: להכיר ביהודים לא רק כבעלי זכויות אזרח, אלא גם כאומה הראויה לרשת את ארצה, ארץ ישראל, ולקיים בה חיים ריבוניים.

ובימים ההם - תאודור הרצל עודו נער. 'תאופרסטוס' ראה אור ב-1879. 'דניאל דרונדה' - ב-1876.

ג'ורג' אליוט הוא שם העט של מארי אן אָוֹנס (1819-1880), בכתביה הבדיוניים. אוונס הייתה עורכת, מבקרת ומתרגמת מוכרת, שפרסמה את עבודותיה בשמה האמיתי. בהיותה בת ארבעים פרסמה סיפור ראשון, 'עמוס ברטון', וחתמה עליו בשם הגברי שבחרה לה. כך המשיכה ועשתה בשורה של רומאנים עבי כרס, עתירי התבוננות, הרהורים ועלילה. אחד מהם, 'מידלמארץ', נחשב כיום לאבן דרך בספרות האנגלית, ועל פי משאלי מבקרים גם לרומאן האנגלי הגדול ביותר במאה ה-19. נוח היה לאוונס יותר בשם גברי בעיקר בגלל הדימוי הקליל שהיה לספרות שכתבו נשים. ואכן, מציינת אנתולוגיית נורטון לספרות אנגלית, אליוט הושפעה מאוד בנושאי סיפוריה, כגון חיי הכפר ועולם החיזור, מסופרת-אישה מוערכת שקדמה לה, ג'יין אוסטן - אך הכניסה לנושאי הקלאסיים של אוסטן "עומק פילוסופי ופסיכולוגי שונה מאוד באופיו. הסיפורת של אליוט משלבת בדרך כלל הרהורים פילוסופיים נרחבים עם ניתוח חד של המניעים והרגשות של הדמויות".

הרהורים פילוסופיים וניתוח חד - אלה גם אלה מציבים על רצף אחד את שתי יצירותיה הציוניות של אליוט: את הרומאן 'דניאל דרונדה', שכולו בְּדִיוֹן אך מרובות בו ההרצאות הרעיונית על בעיות השעה - ואת המסה הבדיונית שלפנינו, מסה על מצבם של היהודים באנגליה בת הזמן, המיוחסת כביכול, כיתר המסות בקובץ שהיא כלולה בו, לאיזה פובליציסט תימהוני למחצה. הלה, תאופרסטוס סאץ, נושא בשמו הפרטי את שמו של פילוסוף יוני חשוב, תלמידו ויורשו של אריסטו, שהיה חוקר טבע וכתב גם את הספר 'הטיפוסים' על סוגי אופי אנושי. י"ח המסות בספר עוסקות בנושאים מגוונים, אקטואליים במידה זו או אחרת, ברוח ההתבוננות של תאופרסטוס הקדום בטבע העולם, בטבע החברה ובטבע האדם. האחרונה בהן, זו

שלפנינו, סוגרת מעגל בספר, משום שנקודת המוצא הרטורית שלה היא הנושא שעסקה בו מסת הפתיחה: הקושי של הבריות לעשות, בחיי המעשה והמציאות, היקשים לוגיים פשוטים ולגזור גזרה שווה בין דומים. במקרה הזה, להבין שהיגיון הלאומיות, שהאנגלים מחילים על עמים מתעוררים באירופה ועל עצמם-הם, חייב לחול גם על היהודים.

ההיסטוריה היהודית, טוען כותבה הבדיוני של המסה, היא היסטוריה לאומית מובהקת, עוד מימי בית ראשון ובית שני; המורשת היהודית מפוארת במידה העולה על אלו של עמים אחרים; והרגש הלאומי הוא האחראי לנס של הישרדות הזהות היהודית, והתעלות המוסריות היהודית, לאורך מאות על מאות של שנות

גולה ורדיפות. "בעוד מכוות שוטי מלקיהם על בשרם ורוק בוזיהם נתון על פניהם, בעוד גופם מתגולל בעפר תחת מגפי נוגשיהם ושמש נישא כקלה בפי כל שוסה, נבזה ובער - נותרו היהודים גאים במוצאם", כותב תאופרסטוס, הוא אליוט, הוא אוונס. "הִיָּהִין מִיִּשְׁהוּ לַגְּנוֹת גֵּאוּהוּ זֹאת?". ועוד - "והמפתיע מכול: עם מפוזר זה, שהיה נתון דורות על דורות תחת מכבש של לעג ומשיסה, אפשר היה לצפות שיאבד צלם אנוש - אך הנה בשיצא מתחת גלגליו נותר עם שראשו בשמיים".

מכאן גם הכותרת: "הֶפֶּ-הֶפֶּ-הֶפֶּ" הייתה קריאת הקרב של הצלבנים בבואם לטבוח ביהודים, ראשי תיבות של "ירושלים אבודה" בלטינית [Hierosolyma est Perdita]. בשם זה כונו גם פרעות שנעשו ביהודים ברחבי גרמניה בשנת 1819, ממש לאורך החודשיים שלפני הולדתה של אוונס.

שתי קומות יש לתביעתה של המסה מהאנגלים: לסובלנות כלפי היהודים - ולסובלנות כלפי רצונם של היהודים לשמור על זהותם הנבדלת ולממש את ייחודם הלאומי בארצם. "אם רצוננו להשתחרר מחוסר-הנוחות המביאנו לידי תלונה, בין אם אלה הפרולטרים בין אם אלה היהודים, הטוב ביותר שנוכל לעשות הוא לעודד, בכל דרך, את שיפור מצבם של שכנים אלה שאנו מצטופפים לצידם, ולתעל את מרצם לאפיקים מועילים" - אומר תאופרסטוס, בקטע טיפוסי, בעניין הקומה הראשונה. והנה טיעון אופייני שלו לגבי הקומה השנייה: "העולם כולו מתעשר מחירותו של כל פרט ייחודי לקיים את יחידאיותו. מדוע לא נחיל טיעון

ג'ורג' אליוט, ציור מאת סמואל לורנס, סביבות 1860

זה גם על יחידאיותה של אומה, ונחדל מלהיטותנו להשפילה עד עפר? לעמידתו האיתנה של היהודי עדיין יש תפקיד גדול”.

לשם מימוש הדבר נדרש גם משהו מהיהודים: “שבקרב היהודים ימצאו די שותפים לרצון, ודי שותפים לצורך, ודי אנשי מופת בעלי תושייה ולהט ציבורי: עזראים חדשים, מקבים מודרנים, שיידעו איך לרתום למטרתם הזדמנויות היסטוריות ואיך לגבור, במופת הרואי, על אדישותם של אחיהם ועל לעגם של אויביהם - ויתמסרו ללא חת להשיב לעמם את מעמדו כאומה בין האומות”.

הקומה הראשונה, הסובלנות האזרחית, כבר הייתה בנויה למדי בעת שהדברים נכתבו. במסתה ‘שאלת היהודים’ מנגידה ההיסטוריונית גרטרוד הימלפרב בין הפולמוסים שהתנהלו במאה ה-19 ביחס למעמד היהודים בארצות שונות במערב אירופה: גרמניה (לנסיכויותיה), צרפת ואנגליה. אנגליה הייתה המקרה הקל. ודאי לאחר חוקי האזרחות המרחיבים והולכים שנתקבלו בה באמצע המאה, ואשר אפשרו ליהודים, לבסוף, גם להחזיק בעמדות שררה בכירות. היהודים, היא כותבת, “קיבלו אזרחות דווקא במדינה שלא התחלנה ולא השליכה מאחרי גווה את זהותה הנוצרית, אלא הוסיפה להיות מדינה-שיש-לה-כנסייה ושעם זאת מכבדת את הרבגוניות הדתית של אזרחיה. הגישה הסובלנית הזו לא הושפעה כל כך מגל ההגירה היהודי מגרמניה, מפולין ומהולנד בשליש השלישי של המאה, שהגדיל את אוכלוסיית יהודי אנגליה עד לכדי 65 אלף איש. מהגרים אלה היו אשכנזים ברובם המכריע, עניים מהיהודים הוותיקים אך לא אביונים”.

הימלפרב מוסיפה שם כי התרבות הפרוטסטנטית באנגליה, של “הפורשים והאנגליקנים כאחד, הקלה על קבלת היהודים, לא כנוכרים בארץ ... אלא כתושבים ואזרחים לגיטימיים. הקריאה היומיומית בתנ”ך ובברית החדשה תרמה לשיכון העוינות המסורתית כלפי היהודים שהיו, ככלות הכול, עם הספר. אפילו המיסיונריות המאורגנת של האוונגליסטים הבריטים בקרב היהודים הזכירה לנוצרים ששורש דתם ביהדות, וכך רוממה בעיניהם את הדת היהודית ואת היהודים. בין האוונגליסטים עצמם היו שדברי השבח שלהם ליהדות הפליגו אל סף הפילושמיות”.

הדבר אינו מאפיין כמובן את כל השכבות בחברה האנגלית. ובכל מקרה, קל יותר היה ליהודי להתקדם אם נטמע חלקית בסביבה. ראש ממשלת אנגליה בשנות פרסומם של ‘דניאל דרונדה’ ושל ‘רשמיו של תאופרסטוס סאץ’ היה יהודי במוצאו וגם בגאווותו האישית ובעשייתו הפוליטית, אך כי הומר בינקותו לנצרות. זהו בנג’מין ד’זראלי. בנימין בן הישראלי, אם תרצו. אולם, כפי שמציינת ההיסטוריונית רות וייס, ג’ורג’ אליוט סברה שבשלות לאומית אמיתית פירושה יותר ממכונות לטמיעתו של מיעוט בתרבות הרוב, וגם יותר מסובלנות אנושית כלפי המיעוט. בשלות אמיתית מובילה אל הקומה השנייה, קומת ההכרה הלאומית.

מעניין כי נושא דברה הבולט של עמדה זו, בפרט בשדה הספרותי, היה ד’זראלי

עצמו. בשנת 1847 פרסם את 'טנקרד', רומאן-מסע לארץ ישראל, שלימים עתידיים ללכת בעקבותיו 'דניאל דרונדה' של אליוט, ובאופן אחר 'אלטנוילנד' של הרצל. טנקרד הוא אציל לא-יהודי העולה לרגל לירושלים כצליין ומגיע שם למסקנה שדווקא יהודים הם הצריכים לקומם את ציון. כאן טמון כמובן החידוש, יחסית למוסכמות התקופה. במערב אירופה זכו היהודים בעשורים החולפים למידה של אמנציפציה, קרי זכויות אזרח, וזה גם היה כיוון המחשבה הרווח בקרב המשכילים היהודים. השתלבות, לא היבדלות.

אליוט, ב'דניאל דרונדה', העלתה את השאלה הזאת גם באופן עקרוני יותר, כלפי הפסיכולוגיה הלאומית של האנגלים. רות וייס, בעקבות הימלפרב, מנסחת את שאלתה של אליוט כך: "האם האנגלים הסובלנים יכולים לסבול את אלה המסרבים לחיבוקם הרחום?" - כלומר, את היהודים השואפים לעצמאות?

סיפורו של דרונדה הוא אחד משני קווי העלילה העיקריים בספר בן 750 העמודים, והוא נעשה מרכזי בו בשלב מאוחר יחסית. דרונדה הוא עלם בריטי המתוודע לראשונה ליהודים לאחר שהציל מטביעה עלמה ושמה מירה לפידות. בביקוריו בשכונות היהודיות בלונדון הוא מכיר את מרדכי, מלומד הפועל לשיבת היהודים לציון. מרדכי נמצא על ערש דווי, ומנסה לגייס את דניאל להיות ממשיכו. הוא אף רומז לדניאל שאולי הוא יהודי. דרונדה מגלה שהדבר נכון: אימו מסרה אותו לאימוץ ודאגה להסתיר ממנו את זהותה כדי שלא יצטרך לסבול כל חייו כיהודי. דניאל, היהודי שגילה את עצמו, נעשה ממשיכו של מרדכי, ואף נוסע לארץ ישראל כדי להתמסר לשליחותו: להקים לבני עמו "מרכז לאומי".

כדי לכתוב את הרומאן השתקעה אליוט לאורך שנים בלימוד עברית ויהדות. הימלפרב מספרת כי אליוט ידעה שנושא ספרה לא יהיה פופולרי, ושתמיכתה בעניין היהודי תקים עליה ביקורות שליליות. "היסוד היהודי", כתבה אליוט ביומנה, "כנראה לא יעלה לרצון בפני איש". נהייתה אחר היהודים בעשור השישי לחייה נראית בדיעבד כהבשלה של נטיותיה לאורך השנים: אדיקות דתית נוצרית בילדותה, וחיבה מעשית וספרותית כלפי מיעוטים דתיים ולאומיים וכלפי החלשים בחברה. אך באופן מעשי יותר, העזתה של הסופרת האהודה לסכן את תהילתה בספר המהלל דת ועם שאינם שלה באה בעקבות היכריות אישיות. ידידה היהודי המלומד עמנואל דויטש השפיע עליה במיוחד. גם בן-זוגה, איש-העט ג'ורג' הנרי לואס (שלא נישא לה כי אשתו החוקית סירבה לתת לו גט), נחשב כמי שקירב אותה לתחום.

אך יותר ממה שהייתה מושפעת, השפיעה. 'דניאל דרונדה' נחשב לנקודת מפנה במיצוב הציבורי של רעיון שיבת ציון המודרני במערב אירופה. רות לויט, בספרה 'ג'ורג' אליוט: הקשר היהודי', מתארת גל של יוזמות מעשיות בהשראת הספר. כך, למשל, חיים גְדאלה, יהודי אנגלי מרוקאי, ששימש יו"ר ארגון מחזיקי איגרות החוב של האימפריה העות'מאנית, הציע שארץ ישראל תיקנה מידי העות'מאנים בתמורה

לשמיטת החוב, ואף נפגש עם בכיר שלטון בקונסטנטינופול. היא אף מציגה עדויות לכך שיהודים באנגליה ראו את הרצל כבעל דמיון חיצוני לדניאל דרונדה, כפי שהוא מתואר ברומאן, ומתוך כך נפתחו לפניו הלבבות והדלתות בלונדון. נחום סוקולוב, העיתונאי הציוני החשוב, סקר בהתלהבות את תרגומו של דוד פרישמן לרומאן בעיתון 'הצפירה', וכעבור שנים, לאחר הצהרת בלפור, אמר כי 'דניאל דרונדה' הוא שסלל לה את הדרך.

דברים דומים, אף כי בהיקף פחות, מספרת לויט באשר לגלגולו העיוני התמציתי-יחסית של הספר, הלא הוא המסה שלפנינו. הנרייטה סאלר, למשל, העתיקה ליומנה קטעים מתוכה. אוונס, היא אליוט, הלכה לעולמה בסוף השנה שלאחר הופעת 'רשמיו של תאופרסטוס סאץ'; הנחשב לניסיוני שביצירותיה.

סגנונה של המסה סבוך כיאה למלומד המדומיין המוזר שכביכול כתב אותם. התרגום שלפניכם, מעשה ידיי, משתדל לשמור על רוח המקור והזמן; ובכל זאת, למען לא יאבד הקורא העברי בן זמננו ביער, מפשט תרגומי מעט את הסגנון, מנהיר אותו קלות, ומתפשר לעיתים על הפתלתלות המסלסלת לטובת בהירות בסיסית.

צור ארליך

מקורות:

Meyer Howard Abrams (General Editor), *The Norton Anthology of English Literature*, Vol. 2, New York & London: Norton, 1993.

George Eliot, *Daniel Deronda*, London: 1876.

George Eliot, *Impressions of Theophrastus Such*, London: 1879.

Gertrude Himmelfarb, *The Jewish Odyssey of George Eliot*, New York: Encounter Books, 2009.

Ruth Levitt, *George Eliot: The Jewish Connection*, Jerusalem: Massada, 1975.

Ruth Wisse, "Himmelfarb, George Eliot, and the Jews", *The Jewish Review of Books*, Winter 2013.

Ruth Wisse, "The First Zionist Novel?", *Moment*, 29.3.2017.

גרטרוד הימלפרב, "שאלת היהודים", בתוך **משפט ההיסטוריה**, מאנגלית: צור ארליך, ירושלים: שלם, 2017, עמ' 93-121.

ההפ-הפ-הפ המודרני

פרק 18 מתוך רשמיו של תאופרסטוס סאץ', 1879

דבר ידוע הוא כי נקל להבחין בדמיון בין שונים מלהבחין בשוני בין דומים. חריפות השכל הנדרשת לשם כך פחותה, משום שהמיון הראשוני הגס של דברים תלוי במציאת דמיון בין פרטים, ורק כשהמיון מתקדם נדרש זיהוי של הבדלים קטנים. ובכל זאת, אפילו בשלב שתרבות אירופה ניצבת בו כעת, בולטת לעין שכיחותה של עצלות המחשבה המתקשה אפילו ברמה הפשוטה ביותר של המיון: קיבוץ דברים יחדיו על יסוד הדמיון ביניהם. מוטיבים זהים, רעיונות זהים, מנהגים זהים, זוכים אלו להערצה ואלו לתיעוב, אלו לתרועה ואלו להוקעה, רק על פי זיקתם להבדלים היסטוריים או חברתיים שטחיים. אפילו אנשי עט מלומדים העוסקים בסוגיות שברומו של עולם מפגינים לא-פעם צורת חשיבה שאינה עליונה הרבה על הגיונה של אותה גבירה קלת דעת המתרעמת על קלות דעתה של המשרתת שלה.

אם להסתפק רק בסוגיית היהודים: כל צורת היסק קלוקלת באשר להם שאפשר להעלותה על הדעת נשמעת בשיחות בין הבריות או נמצאת ראויה לדפוס. העוקב אחר השיח ייתקל בשלל נקודות מבט קהויות: זו השטופה דעה קדומה, זו הילדותית, זו הזדונית, זו הנבערת עד תהום. אך לכולן משותפת תכונה אחת: ההתעלמות מקווי דמיון.

ההבנה ששימור זיכרונות לאומיים הוא מכשיר ליצירת גדולה לאומית ורכיב יסודי בגדולה זו; שתחייתם של זיכרונות אלה הוא אות לתחייתה של לאומיות; שכל גיבורי הגנתה של אומה וכל מקוממיה הפטריוטיים נפעמים מזיכרונות שכאלה וחורתים אותם על דגלם; שאפילו לישות קבוצתית כגון לגיון רומי או גדוד אנגלי מיוחס התואר "גיבור" מכוחן של תבניות זיכרון – כל ההשגות המפוארות הללו הן הלחם והחמאה בלימודי ההיסטוריה בבתי הספר הציבוריים ובאוניברסיטאות שלנו; הקלאסיקה היוונית והרומית רוויה בהן, ומעידים עליהן גם מופתים מודרניים בולטים. יוון המודרנית החופשית, שלקיומה נשפך גם דם שאינו יווני, קיימת בזכות נוכחותה של יוון העתיקה בתודעתם של האירופים. כל דובר ירגיש נוח להלל את התמסרותו של

המשורר הלורד ביירון למלחמתה של יוון החדשה, עניין אשר הודו הואצל לו מהזדהות רעיונית עם העבר; קשה הרבה יותר יהיה לו לטעון שיש לחדול מעזרה ליוונים מפני שההיסטוריה שלהם מלמדת שעוד בימי קדם הם הצטיינו בבוגדנות ובשקרנות, ומפני שיוונים רבים בזמננו הם טיפוסים נודעים לשמצה ואחרים תופסים נתח גדול מדי מהסחר שלנו. הוא הדין באשר לאיטליה: נפשו הצעירה של ג'וזפה מציני¹ הייתה חדורה בפתוס הלאומי שלו משום שכמו המשורר דנטה גם בדמו זרמה הגדולה האיטלקית, ודמיונותיו אוכלסו בתפארת עבר הנוצקת לכדי הוד עתיד. מה הייתה איטליה לפני מחצית המאה? נאות עֲצֵלַת של חובבנות או של עושר נע־ונד ללא תכלית, מִשְׁבַּצַת שטח שחולקה בין אינטרסים של פרנסה אפיפיוורית, שיקולים שושלתיים ורווחיה של מעצמה זרה. מה היו האיטלקים? לא עם, לא קול בשיח האירופי, לא גורם משפיע בפוליטיקה האזורית: בנים לגזע שנתפס בחברה האנגלית והצרפתית כמותאם בעיקר לבמת האופרה או לתפקידי דוגמנות לציירים, מורגלים לחיך בהכרת תודה בקבלת פרוטה, כאלה שגם במבט היסטורי הינם מגומסים יותר מאשר דוברי־אמת, הכלאות מהלכות של מקיאווולי, רוביני² ומזניאלו.³ כל זה, או רובו, השתנה – הודות, בעיקר, למתת אלוהית של זיכרון המאציל על הרגע מטען של עבר, הווה ועתיד, ומשרה את התחושה של קיום משותף המרום את האדם מעל למדרגת פרא תם וחביב.

אחד ההיסטוריונים החיים עמנו מתנאה בהתעקשותו העזה על דבר מוצאנו האמיתי: על כך שאנו יורשיהם המובהקים, בלשון וברוח, של אותם יורדי־ים אנגלים קדמונים, אשר נהנו מארץ פורייה ומצי מצוין ועל כן, ודאי מתוך אמונה של ייעוד אלוהי, יצאו והתיישבו בקצה זה או אחר של זרמי הים, כובשים לעצמם עוד ועוד נתחים מארצותיהם הנעימות של הילידים אשר לא ידעו את אודין,⁴ וכגמר מעשה נפטרים מילידים אלה באורח נקי להפליא. "הבה", הוא כמו־אומר, "הבה נדע מי היו אבותינו, מיהם אלה שכבשו למעננו את אדמתנו וזרעו את הזרעים הטובים של המוסדות אשר אנו זכאים, לא ביוהרה כי אם בהכרת הטוב, להתפאר בהם כמחזיקיה היחידים של ירושת־חירות עתיקת יומין; הבה נישמר מפני דרכים נבערות של מתן שמות לילדים ולמקומות, המטשטשות את קשרי הדם והלשון האמיתיים שלנו, ונעמיק חקר במסורות ובתפיסות של אבות אבותינו ונתור אחר השירים שפיעמו את הווייתם. הבה נאמץ כמטמונים, ביראה אוהבת, את רסיסיהם הפיוטיים של עוז הנפש שהדריכם במערכה ושל אומן מבטחם באלים אכזרים. אנשים אלה, יורדי־ים, פולשים, יודעי־ערך־עצמם, היו האנגלים של הימים ההם, ששתלו את העצים שאנו נהנים מפריים.

1. ג'וזפה מציני, 1805 – 1872, מנהיג התנועה לאיחוד איטליה.

2. רוביני: כנראה הכוונה לזמר הטנור ג'ובני בטיסטה רוביני, 1794 – 1854.

3. מזניאלו: תומא אניאלו, 1622 – 1647, מנהיג מרד בנפולי נגד שלטון ספרד.

4. אודין: האל הבכיר במיתולוגיה הנורדית, ובכלל זה במיתולוגיה האנגלית העתיקה. יום רביעי, Wednesday, קרוי על שמו עד היום.

הם רתמו את מעלותיהם התרומיות לשימושים מיטיבים, שמהם באות לנו ברכותינו החברתיות. הבה נדע ונודיע את דבר קרבתנו המשותפת להם, ונודה על כי מעל ומעבר לרגשות ולחובות הנובעים מהיותנו בני אדם, יש לנו תפקידים מוגדרים וקבועים יותר השייכים לנו מתוקף היותנו אנגלים".

רוב האנשים שעיניים להם לזהות את הזיקה שבין הרגש הפטרייטי שלנו לבין כל יתר הרגשות המרוממים אותנו ממעלת חולדות קלות רגליים ובפונים שוחרי חופש, ודאי יהיו נכונים לענות אמן על תיאור זה של לאומיותנו. אמת: איננו חבים את דתנו לאבותינו: הארה זו, דתנו שאנו גאים בה, באה לנו ממקום אחר. האנשים אשר כוננו את אומתנו לא היו נוצרים, אף כי הם החלו במלאכתם מאות שנים אחרי ימי ישוע; וכשהנצרות הוצגה בפניהם, הם התנגדו לה נחרצות. הם לא היו מונותאיסטים, ודתם הייתה היפוכו של הרוחני. אולם היות שהתמזל מזלנו לדור בבית-האי שקדמונים אלה הקנו לנו, והיות שלרוב אורך השנים היינו עם משגשג המעדיף להמשיך לפלוש לארצות אחרות ולנצלן ובלבד שלא יאלץ לבקש בהן מקלט – איש לא גער בנו על כי אבותינו, לפני אלף ושלוש מאות שנה, עבדו את אודין, טבחו בקלטים, ואך בקושי שוכנעו לקבל עליהם את הנצרות, באשר לא ידעו דבר וחצי דבר על ההיסטוריה העברית ועל הסיבות המצדיקות את האמונה בישוע כמושיע האנושות. אדומי העור באמריקה, שלא רצו בנו כשהתיישבנו בקרבם, היו ודאי ששים להטיח עובדות כגון זו בפנינו; אך הם היו נבערים מכדי לדעתן, ולבד מכך, לדעותיהם לא הייתה משמעות שכן היה בידנו להכחידם לו רק רצינו. גם ההינדים לבטח נוטרים לנו טינות ורוחשים רצון אפל לדבר בגנות אופיינו, בייחוד בגנות חמדנותנו ההיסטורית ורגשי העליונות היהירים שלנו. אולי אף אינם מעריצים את הטיפוס האנגלי המצוי, ואינם מאמצים את דרכי ההזנה שלנו. אבל אף כי הבריטים בהודו הם נטע זר מועט במספר, המנצל את אדמתם ואת תנובתם של ההינדים בעלי הדעה-הקדומה, אין בכוחם של ההינדים לסלקנו; כשניסו, הוכחנו להם כי שגו. איננו קוראים לעצמנו עם מפורד וענוש: אנו עם קולוניאלי, ואנו אלה המענישים אחרים.

ובכל זאת, צודק ההיסטוריון המנחה אותנו ללכת בדרכי אבותינו ולראות בתחושת המוצא המשותף שלנו מקור למחויבות. הצטיינותו ואצילותו של עם תלויות ביכולתו לנהות אחר זיכרונות ולכמוה למה שאנו מכנים מטרות רוחניות: כאלו המצויות לא בקניין החומרי המייד, אלא בסיפוקה של הרגשה גדולה המחייבה כנשמה אחת את הגוף הקולקטיבי. עם שטמונים בו זרעי הגדולה הוא זה אשר חש רטט של חובה לנוכח מות גיבוריו על משמר קיומו הלאומי; לנוכח זכר התחלותיו הצנועות וצמיחתו האיטית בעמל ובמאבק, אשר כמותם נדרשים ממנו גם עתה כדי להוריש לילדיו ולנכדיו את החופש והרווחה שירש מאבותיו; לנוכח תקדימי עברו וגאון-מוסדותיו המפצירים בו למגר עוולות. כוח חי זה של רגש קיבוצי הוא היצר תודעה לאומית.

לאומים שרוח זו מפעמת בהם יעמדו בפני כובש כמו שדי נשיהם, ישלמו דמים מרובים בכסף ובנפש לביטול העבדות, יחלקו יחדיו מצוקות רעב וכל אסון, ויעמידו משוררים שיסירו את גדולת האדם והוגים שמשנותיהם יעמדו במבחן המעשה.

גם האדם היחיד, כדי שיגיע למלוא תואם השתלמותו, חייב להשתייך לאומה מן הסוג הזה: אומה קיימת או אומה שהתקיימה בעבר, בזיכרון, כאידיאל רחוק, אי-נראה, אהוב, שהיה ממשי ושמא ישוב ויהיה. האנושיות הפשוטה שלנו, אין בה כדי להזין את דמה העשיר של הפעלתנות הרבגונית העושה את האדם שלם. בימינו עדיין אין האדם הקוסמופוליטי יכול להיות איש-המעלה המלא, כשם שאין קומץ הקומוניזם משיע את ארי האנרגיה החברתית. אינני חייב להרגיש כלפי סיני את שאני מרגיש כלפי בן ארצי: אני מחויב שלא להשחיתו באופיום, אני מחויב שלא לחמוס את פרי עמלו בתואנה שאין הוא קוסמופוליטי דיו, אני מחויב שלא לעלוב בו כשהוא פוסע כתייר שלו על מדרכות לונדון על מלבשויו ואמונותיו השונים משלי. יפה יעשה בריטי בעל כוונות טובות אם ילמד לדבר סינית; אך אם יאהב את השירה הסינית בלשון המקור יותר משיאהב את שירת שפת אימו, לא תהיה בכך ראייה לאנינות טעמו. החיבה, הבינה והחובה קורנות מתוך מוקד; והטבע החליט בשבילנו, בני אנגליה, שהמוקד שלנו לא יהיה סין וגם לא פרו. רוב רובנו חשים בכך באורח אינטואיטיבי. כי הנטייה לזלזל בתוצרת הארץ, ולהתנשא על כל אשר הוא יליד המולדת, היא נחלתם של מעטים בלבד שהשפעתם דלילה מכדי שתהיה מסוכנת. מה נדרש מאתנו בכל זאת? שנכיר בכך שהזיקה הלאומית לגיטימית אצל כל עם ועם, ונבין כי היעדרה הוא שלילה של היקר מכל הטובין.

שהרי, אחזור ואומר, לא רק אצילותה של אומה תלויה בקיומה של תודעה לאומית זו, כי אם גם אצילותו של כל אזרח יחיד. גודלם של כבודנו העצמי והגיונותנו הוא כגודל תחושת הזיקה שלנו לדבר-מה כביר, נערץ, הרה אפשרויות נעלות, ראוי לקורבן, דבר-מה הנוסך בנו השראה מתמדת להגביל את עצמנו למען יעדים המדברים אל הנאצל שבנו יותר מכפי שמדברת אליו הבטחת הנוחות והשפע האישיים. עם המחזיק בנכס הזה, חזקה עליו שירחש אהדה למאמציהם של עמים אחרים השואפים להשיגו או להשיבו, ולא זו אף זו, יחוש צער עמוק על כל קלקול הנגרם מאובדנו; וחמלה גדולה ויתרה אף מן הצער הזה חווה עם כזה כאשר אומות מאושרות מתעללות באומות אומללות ודולחות דווקא את בדולח מעיינות זיכרונותיהן אשר מהם שאבו גדולה וניחומים.

הדברים ידועים. רק בודדים יכישום כשהם מופשטים, ורבים משמיעים אותם במלוא גרון בהתייחס למקרה מוחשי זה או אחר. אבל כאן, כמו בכל פעם שרעיונות נכנסים בהיכלי המעשה, ניכר היעדרה של ההשוואה הפשוטה, כלומר של הרגישות לדמיון בין דברים. אירופה הורגלה זה מכבר לראות את היהודים כיוצאי דופן, וכאילו היה זה טבע העולם הקריגה אותם מחוקי הצדק והרחמים שיסודם בדמיון בין בני האדם. אבל עם

שהגותו עיצבה את דתה של מחצית האנושות, המחצית המתורבתת יותר, עם שניהל את המאבק המרשים ביותר נגד עוצמתה של רומא – איך אפשר להחשיב עם כזה כגזע יוצא-דופן ששונותו מדירה אותו מהבסיס האנושי המשותף? זהו עלבון מופקר כלפי הדעת וההיגיון, וחוסר-עקביות מהדהד בפרשנות ההיסטוריה. כל אומה בעלת תווי אופי מובהקים היא יוצאת-דופן בדרכה. התו הייחודי לכל מין ציפורים הוא במובן זה יוצא-דופן, אבל הרקע ההכרחי לכל אבחנה כזו הוא דמיון יסודי. בהינתן הצטיינותם הייחודית של היהודים, הנה דווקא מתוך האבחנה בתווי הייחוד שלהם מזדקר לעין דמיוננו הכללי אליהם.

מספרי הברית הישנה, נקראנה כאשר נקראנה, עולה בבירור תמונה של התפתחות לאומית ייחודית שלא היא ולא ממדיה ההיסטוריים יכולים להיות מוסברים רק בזיקה כלשהי לברית החדשה או לעליית הנצרות והתבססותה. בין אם הברית הישנה היא בעינינו פרי התגלות ובין אם היא לדידנו רק ספרות עתיקה, נמצא-גם-נמצא בה דיוקן מאופייין להפליא של עם שחונך, מוקדם או מאוחר, לתחושת נפרדות ייחודית בעוצמתה, עם שמקורות-השפעה שונים לימדוהו לזהות את הנאמנות למסורתו הלאומית עם ברכה חברתית ודתית עילאית. רסיסי-המקורות שיש בידינו על תולדות היהודים בימי בית שני, משיבת ציון בימי עזרא עד ראשית ההתנגדות הנואשת לרומא, מספרים על מלחמת הגבורה והניצחון של המכבים שהצילו את אמונת העם ואת עצמאותו מן הסחף המשחית של היוונים הסורים. מרד המכבים נוסף לרשימה המפוארת של זיכרונות היהודים, ועורר אותם לפעולות נוספות, לא מלחמתיות, לשימור ולפיתוח של חיי-אומה אלה שהגיבורים מסרו עליהם את נפשם – פעולות בתחומי המנהל, המשפט והחינוך. כבימי הנביאים וכבימי הרסטורציה של עזרא כן גם עתה: ההיבטים הנעלים בחיי היהודים הוקדשו לשימור האופי הלאומי הייחודי שלהם מפני היתוך הרסני עם תכונותיהם של עמים נוכרים, שדתם ופולחנם היו אליליים ותכופות גם מעוררי סלידה. תמיד עמד אל מול הפלג הלאומי פלג מתבולל שהציגו כצר-מוחין, ואשר ביטא לעיתים את רוחב-הדעת שלו בחפנות משתלמת למעצמה זרה. סכסוכים פנימיים אלה צופפו מטבע הדברים את שורות השמרנים. הם נדרשו להיות חזקים כדי לשמור על היכל ה', על פך השמן הטהור, על רוח החיים של "המעט מכל העמים" שארצו נמצאה על אם הדרך בין שלוש יבשות; וכאשר הפחד והשנאה כלפי השלטון הזה לבשו את דמות הפחד והשנאה כלפי הרומאים, שמרנים רבים נעשו קנאים והטיפו להתנגדות עד מוות לשקיעת לאומיותם. כאן נדרשת האבחנה בין מאבק נואש נגד כיבוש הנתפס מנוון ומשחית, לבין מרד פזיז וחסר סיכוי נגד שלטון ילידי מבוסס; ומבחינתי (לו היו לבחינתי השלכות כלשהן) אני שותף לרוח הקנאית. החיזיון של העם היהודי המורד בגזרה הרומית, ומבקר מוות בקרב וברעב על פני העמדת פסל קליגולה-כאל במקדש, הוא בעיניי סוג נשגב של איתנות. אך לצורך ענייננו חשובה כאן עובדת המשכיותו של החינוך הלאומי (אם מבית, אם מתוקף נסיבות חיצוניות) שיצר אצל היהודים הרגשת-גזע, תחושת קיום משותף, יחידה בעוצמתה.

יחידה בעוצמתה – אבל, עד הגלות, לא יחידה בתכונותיה המהותיות. בין האופן שבו אנו האנגלים זכינו באי שלנו לבין אופן זכיייתם של בני ישראל בארץ כנען רב הדמיון מן הניגוד. איננו מצטיינים בהערכה עצמית-לאומית נמוכה, ואף איננו נוטים להודות שמוסדותיו של איזה מן העמים האחרים תחת השמש משתווים למוסדות שלנו. רבים מאיתנו מאמינים כי חומת-הים שלנו היא כלי שיצר האל במיוחד לשם כינונו והגנתנו כאומה של מלכיים כדרך אבותינו, המובטחת מפני פלישה ואשר בכוחה לפלוש לארצות אחרות בהזדקקה להן, גם אם הן נמצאות מעברו האחר של האוקיינוס. רווחת הסברה כי יש לנו ייעוד ייחודי כעם פרוטסטנטי, שלא רק שבכוחו להכריח מקרבו גילויים של נצרות אלילית, אלא הוא אף מוכשר, כמי שמחזיק במרב האמת ובמרב הכוח, לשאת את דתו הטהורה על פני העולם ולצרף אל אמונתו את האנושות כולה. הפוריטנים, שהניפו את נס החירות מרסנת העריצים, מצאו בהיסטוריה העברית ביטוי סמלי מובהק לרגשותיהם ולשליחותם. תהיה זו שגיאה לתלות בכתבים שהם העריצו, דהיינו בברית הישנה, את הפחות נאים במעשיהם; שכן יריביהם⁵ השתמשו באותם כתבים לתכליות אחרות, ומצאו בהם תימוכין לזכותם האלוהית של המלכים ולהוקעה של הנוטלים לעצמם כתר כהונה, כגון קורח ודתן ואבירם שחמדו להם את נחלתם החוקית של אהרן ולבניו (או בלשון זמנם: נחלתם החוקית הבלעדית של מי שהוסמכו בידי הבישופים האנגלים). מוטב כי נתעל את השימוש השוקק בכתבים העבריים לקרבת המזג בין גזענו לגזע היהודי. האומנם יהירותו של יהודי הייתה רבה לאין שיעור מזו של קלוויניסט?

אנו רוחשים בצדק אהדה והערצה כלפי אבותינו שהתנגדו למעשי הדיכוי של מלכי ארצנו, ובהתנגדותם זו הצילו למעננו, והשיגו לנו, את מיטב חירויותינו האזרחיות והדתיות; האם צודק הוא לחסוך אהדה והערצה אלו מאותם יהודים אמיצים ועיקשים שהתנגדו לדיכוי ולהשחתה של עריצים זרים, אם במלחמה ובמסירת הנפש אם בניהול פיקחי של הדברים, ובהתנגדותם זו הצילו את הלאומיות שהייתה כור מחצבתה של דתנו? בכל מקרה, לנוכח העובדה שהיהודים חינונו עצמם יותר מכל עם אחר להכרה בערכם המוסרי הנעלה, עיקר ההפתעה הוא שאיזו אומה אחרת מוצאת לנכון להתחרות בהם בסוג זה של ביטחון עצמי.

חריג אף יותר מכך – והפעם לא דומה למהלך ההיסטוריה שלנו – הוא סיפור התקיימותם של היהודים כעם נבדל בתפוצות, לאורך עידן ועידנים שבחלקם הגדול נרדפו כחיות הניצודות לשם פשיטת עורן או לשם מיצוי איזו הפרשה הייחודית למינן. היהודים הפגינו כישרון לצבירת מה שהיה מושא לתשוקתם של הנוצרים אפילו יותר משמן בעלי חיים ומעורות עתירי פרווה, והחמדנות ותאוות הבצע שלהם נתגלו כשנאות ושימושיות גם יחד: שנאות כאשר נראו כסיבה להענישם בקנסות

5. יריביהם של הפוריטנים האנגלים (במאות ה-16 וה-17) הם נאמני הכנסייה האנגליקנית בצורתה המלוכנית, הנוטה אל הקתוליות.

או בשוד, שימושיות כאשר אפשר היה להנציח את תהליך הענישה הזה בהצלחה. מלכים וקיסרים היו, מטבע הדברים, ערים יותר לשימושיות של נתינים היודעים לצבור ולהניב כסף; אבל צווים שהוצאו להגנת "יהודי המלך", בכפיפה אחת עם צווים להגנת נחלות הצייד שלו, לבל יופרעו ויירדפו בידי המוני העם, צמצמו רק כמלוא הנימה את סאת ייסוריו של גזע שהוחשב כארור-אלוהים, ואשר לנוכח מסעי הצלב היה כוחו דל ורפה. כשם שבעלי העבדים בארצות הברית השתמשו בקללת חם בן נח כתירוץ לשעבוד הכושים, כך שימשה הקללה שהוטלה על היהודים תירוץ לשלול את זכותם להתפרנס מחקלאות וממלאכות; לסמנם כיצורים מאוסים באמצעות ביגוד מיוחד; לענותם לשם נישולם, או לבזותם ולגרשם סתם כך; להפיץ את הבדיה שהם הורגים תינוקות ואוכלים אותם, מרעילים בארות ופועלים להפצת הדבר; להעמידם בפני הברירה להיטבל לנצרות או לעלות על המוקד, ולשורפם ולטבוח בהם אם בחרו שלא להיטבל; אך גם לחשוד באלו שנטבלו שעשו זאת מן השפה ולחוץ, ולשרוף גם אותם בעוון חוסר כנות; ולבסוף, לגרש אותם, רבבות על רבבות, מהבתים שהם מצאו בהם מקלט במשך מאות שנים, ולהטילם אל אימי גלות חדשה ופיזור חדש. כל זה כדי לנקום את מות מושיע האנושות, או כדי לשכנע את העם קשה-העורף להכיר באדנותו של מושיע זה אשר מאמיניו בורכו כל כך בהישמעם למצוותו.

לעם המקבל יחס כזה פתוחות שתי אפשרויות. אם טבעו חלוש משל רודפיו, ואם נוחותו חשובה לו יותר מהרגשות והרעיונות המייחדים אותו, הוא יכנע ללחץ ועד מהרה יתמוזג באוכלוסיות הסובבות אותו. אבל אם ניחן בחוסן גופני ונפשי בלתי מצוי, אם צרובות בו זיקות הדם והדת לאבותיו, אם הוא זוכר את תפארתו ומאמין כי תשוב, אם הוא מתעב את מטיפי המרת הדת, ואם מסוגל הוא לשאת הכול ולקוות לכול מתוך דבקות מודעת בחובותיו הרוחניות – כי אז יתגבש בקרבו גלעין שהרצון וההרגל יקשיחוהו עוד ועוד. עם כזה יטפח את המבדיל בינו לבין נוגשיו השנואים, את כל הזיכרונות הנוסכים בו ניחומים של ידיעת עליונותו הבלתי-מוכרת, ונפרדותו המוטחת בו כאות קלון תהיה לו למקור גאוה ותעצומות. אין ספק שעם כזה יוכתם במידות רעות. ממשל מדכא ודת רודפת מולידים מידות רעות אצל בעלי הכוח, אך מן המפורסמות שהם מולידים מידות רעות גם אצל חסרי הכוח והאומללים. מהלך ההיסטוריה האירופית הצליח, יותר מכל תוכנית פעולה שאפשר להעלות על הדעת, להשרות על היהודים רוח של בידוד חריף, של לעג לצביעות הזאבית שעשתה מהם קורבנות, של שמחת-ניצחון על השגשוג לנוכח הבוזים שסילקו אותם מרוב מקורות ההכנסה; אבל גם, מצד אחר, הוא הצליח לעודד אצל העקשנים-פחות קונפורמיות כוזבת, נכונות להמרת דת לשם הנאה מהיתרונות החברתיים שבטבילה, והתכחשות מוחצנת להפניית הגב של אבותיהם לחברה ולאמונה שתבעו מחווה מרגיזה זו; וגם, לבסוף, אצל האומללים ביותר מבני הגזע, הצליח מהלך ההיסטוריה האירופית לגדל יחידים שהיו דוגמאות מובהקות לרוע גועלי, כלים נמהרים בידי פריצי זדון, מטחנות חסרות מצפון בשירות נוכרים המבקשים לטחון אותם.

אין להתפלג על כי ליהודים רעות חולות משלהם. לא היינו מתפלגים גם לו הוכח שכמה מהיהודים בולטים לרעה במיוחד, ולוקים בפרחחות שאין לה מתחרים – רק שעד כה לא הוכח כך. על מה הגיוני יותר להתפלג? על המידות הטובות המשגשות בקרבם תחת צל הדיכוי. הייתי משתהה כאן בהרהורים על פלא זה, אלא שאנשים נמהרים ונבערים נוטים להכחישו, ועל כן עליי לשעות תחילה לטענותיהם הקולניות. היהודים, כך נאמר, התנגדו להתרחבותה של דתם לכדי נצרות; הם נהגו לירוק על הצלב; הם ראו את שמו של הנוצרי כמארה. אבל מי לימדם זאת? האנשים שהפכו להם את הנצרות לקללה. האנשים שהפכו את שמו של הנוצרי לסמלה של רוח נקמה, וגרוע מכך, השתמשו בקריאה לנקמה כעילה לסיפוק יצרי הפראות, החמדנות והקנאה שלהם. האנשים שבשמו של הנוצרי יצרו תאום ברברי וגס לפטליזם הפגאני, בפרשם את המילים "דמו על ידינו ועל ידי ילדינו" כצו אלוהי להנחיל מדור לדור אלימות קטלנית כלפי העם שמפתי הקודש שלו דלה הנוצרי את אמריו. כמה משונה נסיגה זו מצידם של מאמיני דת מרחיבה, המתהדרת בהארה שזכתה לה ממשנתם הרוחנית של נביאי ישראל! והלא נביאים אלה דיברו בשמו של אל המבכר את החסד על פני ההקרבה. גם הנוצרים האמינו שאלוהים אינו מתענג על דם אילים וחלב פרים – אך דומה שהם גרסו כי כתחליף תובע האל לסיפוקו אנחות ויללות, דם ובשר צלוי של אנשים שאבות אבותיהם החמיצו את המטפוריות של הנבואות המדברות, באצטלה של מלכות גשמית, על הצטיינות רוחנית.

כלום בדרך הזאת איווה הנוצרי כי תחלחל משיחיותו אל הלבבות והמוחות של עם-הולדתו? רבים מאמריו נושאים חותם של פטריוטיזם, הכולל את כל בני ארצו של ישוע בחוג הפנימי של החיבה והחובה. והאומנם סביר כי המילים "אבי, סלח להם, כי אינם יודעים מה הם עושים" מכוונות רק לשר-המאה ופמלייתו, ומחריגות במשתמע מרחמי האב ומחמלת הבן כל יהודי שנכח שם?⁶ שמא הן מחריגות גם כל יהודי עתידי שלא ימיר דתו למשמע דבר משיחיותו של הנוצרי, לא מפי ישוע עצמו או מפי שליחיו אלא מפיהם של נוכרים שהצלב, האמונה וההטבלה הותירו אכזרים, חמדנים ומושחתים? אם רצוננו לכבד את ישו, מוטב שנאמין שהוא היה מעדיף את מקדשי-השם היהודים, שבחרו להישרף ולהישחט ובלבד שלא לחטוא בחילול השם, על פני אספסוף הצלבנים ששדד ורצח אותם בשמו שלו.

אך טענות אלו לא היו מתקבלות על לב שומעי לקחם של הוגי הדעות והמבקרים שגרסו כי הנצרות היא נשואית של האמת הדתית והמוסרית הנשגבת, ואשר הוקיעו את היהודים על דבקתם באמונה שפג תוקפה ועל התנכרותם לבני העמים שחיו איתם באותן מדינות. דוברים אנטי-יהודיים אלה השתייכו בדרך כלל לסיעה שהחזיקה טובה לעצמה על כי הואילה לאפשר ליהודים כמו גם לקתולים ולבני זרמים פורשים,

6. משפט זה מיוחס לישו בעת שהובא לצליבה עם שני שודדים, והמון היהודים סירב, על פי המסופר בברית החדשה, לאפשר לקצין הרומאי לחון אותו. לוקס כ"ג, 34.

את מלוא זכויות האזרח, ופתחה להם את כל השערים להצטיינות. בעבר טענו אנשי הזרם הזה כי הבדלים דתיים צופנים סכנה רק בהיעדר אזרחות: אדם צריך להיות אזרח כדי להרגיש שייך. כיום, דומה שווודאות זאת התחלפה בתחושת שגיא: הם מתחרטים על כי לא הותירו סעיפים מגבילים שיסכלו נהירה מופרות ומרחיקת לכת של היהודים דרך השערים שנפתחו להם. הם מקנאים ברומנים אשר בחוכמתם, כביכול, צמצמו ככל האפשר את הזדמנויותיהם של היהודים ברומניה. אלא שהעובדה כי כמה מהיהודים המעוררים התנגדות רבה במיוחד נטבלו לנצרות מלמדת שסעיפים מגבילים כאלה לא היו מספיקים; והתפיסה שאפשר להפוך יהודי לנוצרי טוב איבדה הרבה מכוחה. ג'נטלמנים ליברלים אלה, שמאורעות בלתי-נעימים האירו את עיניהם באיחור, יודו כי מבקריהם מן העבר היטיבו מהם ראות.

מחזה מאלף הוא לראות כיצד אנשים הלהוטים כל כך אחר התקדמות בכיוונים מסוימים, עד כדי נכונות לכפותה על החברה נגד רצונה, מתחפרים בדפוסי חשיבה של ימי הביניים ומתעקשים לטעון שהיהודים הם שטן קוסמופוליטי המחזיק באמתחת המזון של תבל, ושהם, היהודים, רואים את המציאות הלאומית בעדשת פנקס ההלוואות, נתונים לתהליך ריקבון פנימי המנציח את נחיתותם המוסרית, ויש "לנהוג בהם כראוי להם" שכן הם דחו את הנצרות. כל זה משתקף בראי של אנלוגיה מעניינת: המקרה האירי. האירים, גזע רופס לכאורה, דחו את הפרוטסטנטיות אף שזו הונחתה עליהם שוב ושוב בדם ואש ותימרות חוקי עונשין. את מעמדם במקומותינו משקפת תפוצתו הרבה של השלט "כאן אין שירות לאירים". הוא מקביל למשפט שאנשים מנומסים רבים כל כך מסכמים בו את שאלת היהדות – "אף פעם לא אהבתי יהודים".

ראוי בהחלט לשאול אם גזע שנעקר מארצו ונשללה ממנו מדינתו, המורגל זה עידן ועידינים לחיות בקרב אוכלוסייה עוינת, לא יחסר בהכרח כמה מן התנאים הנדרשים לאצילות. אם יוותרו בני עם זה על הבדלנות המעוררת עליהם את זעם שכניהם, הם עלולים להסתכן בגלישה אל אדישות קוסמופוליטית השקולה לציניות, ובאובדנה של אותה הזדהות פנימית עם הלאומיות של שכניהם, העשויה לתקן מעט את אשר נשלל מהם לאורך הדורות. שום משקיף מפוכח לא יכחיש סכנה זו. והלוא בני ארצנו שלנו היוצאים לגור בחוץ לארץ בלי כוונה ובלי פלים לשמור על תחושת השותפות שלהם עם ארצנו, אינם בדרך כלל מופת של בריאות מוסרית. ועדיין, תודעת קיומה של ארץ מכורה, מולדתם של זיכרונות והרגלי רוח משותפים, המקנת באדם כזיכרון עריסת ילדות אהובה; הכבוד שבהשתייכות לעם ריבוני, עם שיש לו חלק בנימוסי האומות ובברית העולמית הצומחת; אותה תחושת השתייכות מיוחדת שהיא שורש המידות הטובות, הציבוריות והפרטיות כאחד – כל הזיקות הרוחניות הללו שומרות את המהגרים מאנגליה מפני השלכות חמורות אפשריות של גלות-מרצון. אין ספק שיחידים ואף קבוצות בקרב היהודים, העם שיותר מכל עם אחר נחשף להשפעות המוסריות העגומות של הזרות, סובלים מכמה תסמינים המבטאים זאת; אך למעשה

הם רוחשים כלפי העמים שרדפו אותם פחות תיעוב ושנאה מכפי שהיו כנראה רוחשים אלמלא דבקו בדת נבדלת המיוסדת על זיכרונות היסטוריים, ואלמלא גינוני החיבה המשפחתית האופייניים להם.

בעוד מכוות שוטי מלקיהם על בשרם ורוק בוזיהם נתון על פניהם, בעוד גופם מתגולל בעפר תחת מגפי נוגשיהם ושמים נישא כקללה בפי כל שוסה, נבוה ובער – נותרו היהודים גאים במוצאם. היהין מישוהו לגנות גאוה זו? אולי אנשים מסוגו של אותו ברנש שעם כל סלידתו הדמוקרטית מדופסים ומרוזנים משתוקק שנאמין כי אביו היה ג'נטלמן הולך בטל, אף כי לאמיתו של דבר היה בעל מלאכה נכבד, או אנשים מסוגו של ברנש אחר החש מוחנף אם טועים לחשוב שאין הוא אנגלי. אפשר שתתקיים הירדות מופרזת באשר למוצאנו או לייעודנו, אך בהשוואה ליומרה הבוזיה שהזכרתי כאן, יהירות כזאת תהיה מידה נעלה. הגאוה המזהה אותנו עם גוף היסטורי גדול היא הלך-רוח המרומם את נפשנו ואת האנושי שבנו, ומעודד את היחיד להתפשר על נוחותו, על ממונו ועל שאר שאיפות אישיות למען אותו מכלול אידיאלי. אדם שרגש זה שוטפו לא יוכל להיות שפּל לגמרי. העובדה שיהודי באיזמיר, מקום שם נושאים עוברי-אורח מגלבים העומדים הכן להצליף ביהודי שעורר תשומת לב מיותרת, עדיין גאה להכריז "אני יהודי" – עובדה זו ודאי מעוררת הערצה בקרב אלה המבינים את מה שמכונה הכוחות האידיאליים בהיסטוריה האנושית.

תצפית רבי-צדדית ובלתי-משוחדת ביהודים בארצות שונות יוצרת רושם כי בעומק הווייתם חביבות ביתית, הנוסכת בהם כוחות גם בעידינים של גזרות ודיכוי. חיי המשפחה עומדים על ראש שמחתם של היהודים, והדבר שימר בהם כישרון לרוך. החמלה על היתום והאלמנה והדאגה לנשים ולילדים, הקשורות בטבורן לדת היהודית, הן באר של רחמים שהנידוי החברתי אינו יכול לסותמה לאורך זמן. חביבות זו של היהודי שוטפת-עוברת את החיץ שבינו לבין הגוי.

והמפתיע מכול: עם מפוזר זה, שהיה נתון דורות על דורות תחת מכבש של לעג ומשיסה, אפשר היה לצפות שיאבד צלם אנוש – אך הנה כשיצא מתחת גלגליו נותר עם שראשו בשמיים. הוא בר-תחרות לכל אומה אירופית (בהתחשב במספרו) בבריאות ובנוי מראה, ביכולת מעשית, בכישרונות מדע ואמנות, ובכמה מובנים של ערך מוסרי. אות לכך היא העובדה שברגע זה מנהיג המפלגה הליברלית בגרמניה הוא יהודי, מנהיג המפלגה הרפובליקנית בצרפת הוא יהודי, וראש הממשלה השמרנית באנגליה הוא יהודי.

זוהי הקרקע לגילויי הקנאה המתעוררים עתה, המלבישים באדרת חדשה שנאות ישנות. "ליהודים", אומרים שונאיהם אלה, "יש נטייה מסוכנת לתפוס את מיטב העמדות לא רק במסחר אלא גם בחיים הפוליטיים. השליטה הכספית של היהודים בממשלות מנציחה אצל יהודים בכירים רוח של ניכור כלפי מדינותיהם (הקרויה

בלשון מיופה 'קוסמופוליטיות'), וזאת גם בארצות מערביות שנתנו להם את מלוא הזכויות האזרחיות והפוליטיות. עם זה, אשר שמש המזרח זורמת בדמו אך הוא מסוגל להתאקלם בכל מקום, ניחן בכוח ובקשיחות המאפשרים לו לגרוף את כל השלל, ובעושר היכול לקנות את מחצית מושבי הפרלמנט".

יש אמת בהסתכלות זאת על יחסי החברה והפוליטיקה עם היהודים. אך דוברים ליברלים אינם יכולים עוד להציגה בצורה מכפישה זו. מאוחר מדי. האם הם מציעים, כתרופה לסכנה המתרגשת של השתלטות יהודית על לאומיותנו הבריאה, שנוסיג אחור את חקיקת מתן הזכויות למיעוטים בכלל? הרי לא כל המהגרים הגרמנים שהתיישבו בקרבנו לאורך דורות, ועוד נוהרים לכאן, הם יהודים, אלא רובם ככולם בעלי-מלאכה או בעלי-משרה מיומנים ומשכילים, טבטונים לגמרי ונוצרים פחות או יותר. והנוצרים ממוצא שמי הרוחשים בינינו דומים במידה מסוכנת לאחיהם שלא התנצרו – בגון עורם, בעמידותם ובעושרם. וישנם גם היוונים אשר, אולי בעזרת דמם הפניקי, כוחם בעירנו רב במידה העשויה לעורר התנגדות. יש משקיפים הסבורים שהסקוטים כאן, בדרום אנגליה, מרובים ומצליחים יותר מן המידה הרצויה לנו הדרומיים; ועדיין לא שככה האי-נוחות שהורגשה כאן בימי בית סטיוארט, מחמת כפיפותנו לבני עם רעב ועמלני בעל מבטא מיוחד וגישה דתית נבדלת ועצמות לחיים גבוהות מכפי שהטעם האנגלי מאשר. ואשר לאירים – רווחת התחושה שהיינו תמיד רכים מדי כלפיהם; או לפחות, שאילו היינו קשים איתם קצת יותר לא היו רבים כל כך מהם גודשים את הספרות והעיתונות שלנו, הם והסקוטים, וכך דוחקים אנגלים רבים למלאכות שיש בהן יותר יושר ופחות מילים.

אל המקום הזה נגיע אם נוסיף לחפש דרכים להפריע לאנשים שדמם שונה משלנו ליהנות מיתרונות החיים בקרבנו.

הבה נודה כי אסון הוא לאנגלים, וכמותם לכל עם היסטורי גדול, להתמזג טרם זמנם עם מהגרים נוכרים, שכן תכונותיהם הלאומיות המיוחדות עלולות להינגף מפני תכונות של מתיישבים זרים. לא רק שאני מודה בכך, אני אף מוכן להצטרף לזועקים את דבר הסכנה במלוא גרונם. אוהבי שפת אמנו, החפצים לשמור את האנגלית העשירה וההרמונית שלנו טהורה ממבטא נוכרי, מהנגנה זרה ומאותם שיבושי משמעות לועזיים הנוטים לבלבל כל טקסט וכל שיחה, רואים כמפגע מטריד לא פחות ממפגעי האקלים את העובדה שעל במותינו, בבתי אולפנותינו, באספות ציבור ובמפגשי רעים, במשרדים ובחניויות ובסנדאות החרושת, הסכינה אוזנו לשמוע את אנגליתנו האהובה כשמילותיה קטומות, תנועותיה מתוחות ונעוות, ומשפטי הנימוסין והליבוש שלה, ההתרעמות והוויכות, מוגשים תמיד בנימה שגויה, כלחנים המזדייפים לבלי הכר. אוזנינו מצלצלות מן היומרה הרווחת לדבר כל שפה ובלבד שתהיה אחרת משפת הורתנו, מחוצפתם של אנשים בעלי "סגנון" לשחת לשונם בסלנג, בחלופות לעז שגויות, ובהגייה המסלקת את כל הצבע מן התנועות ומועכת אותן בין עיצורים המתחככים זה בזה. יוני מבני

יוון העתיקה אולי לא היה שמח לקום לתחייה כדי לשמוע איך קוראים את הומרוס באוניברסיטאות שלנו, ועדיין היה משתאה לנוכח חידושים אחרים שהיה רואה בין כותלי אותם מוסדות; אולם את האנגלי בן-זמננו מזמינים לקום ממשתה-התה שלו ולשמוע את שורותיו של שייקספיר נישאות באוויר בלא שום חידוש לבד מחדשנות-מה של הנגנה מסולפת, של הטעמת פרע של מילות יחס, ושל עיוות פורץ-דרך זה או אחר של ניב מוכר. הה! הסרנו עיינינו מירושתנו, הגסנו ליבנו ברוממותנו, הזנחנו בזדון את מטמונינו הלאומיים, ואחוזי קסם מדווחים אנו מרימים את שולֵי גלימתנו ורצים אחר כל אשר נר הוא – גם כשאין הוא אלא חיקוי עלוב לתוצרינו שלנו.

השחתת הדיבור היא רק ליקוי שולי לעומת מה שעתידי בהכרח להיגרם מבולטותם של המהגרים צוברי-ההון, שהיכרותם עם חיינו הפוליטיים והחברתיים היא בדרך כלל משובשת-עד-אפסית כמו הידע שלהם בלשונו. אך גם העניינים הגרועים ביותר – האם יכולים אנו לעכבם? האם נאמץ את הבדלנות שבעטיה הענשנו את הסינים? האם נקרע את דגל הכנסת-האורחים המהוללת שלנו, שבזכותו חירותנו היא ברכה לכל נדכאי העולם? אין זה נחמד לראות כיצד מְבַטָאים זרים והתבטאויות עילגות הופכים מחריגים פיקנטיים לדרך המלך בשיח. אך התעמרות על רקע זה במהגרים שוחרי שלום היא גישת יחסי-חוץ שבטווח הארוך לא תיטיב עם בני ארצנו; שהרי אנו עצמנו, נטייתנו להתיישב היכן שאפשר למצוא כסף קל וחיי בטלה מעוטי הוצאות אינה פחותה מנטייה זו אצל עמים אחרים. המענה המיידי היחיד למפגעים שהמגמה העולמית הנוכחית ממיתה על אומתנו הוא, במקרים רבים, הגברת המאמץ למציאות לאומית – העשוי בהכרח מטיפוחה של מציאות אצל עוד ועוד יחידים מקרב בני עמנו. פני העולם כעת אל עבר היתוך גזעים, אם מהיר אם איטי. אי אפשר לבלום את המגמה הזאת. כל שבידנו לעשות הוא למתן את מהלכה, וכך למנוע ממנה להשחית את מעמדן המוסרי של חברות במחיקה מהירה מדי של המסורות והמנהגים שמהם שואבת הגדולה הלאומית את כוחה ואת בריאותה. מיתון תהליך בלתי נמנע זה, והצבת תחת בקרה, ראויים לכל מאמץ. וזהו אף הטעם והערך להתעקשות המודרנית על רעיון הלאומיות. מצב שבו עם המסוגל לקיים מדינה, בהיותו נבדל ומלוכד די צורכו, משועבד לשלטונה של ממשלה זרה ועוינת – נתפס כיום יותר ויותר כבלתי נסבל; והלוא על הרקע הזה נוספה לאירופה מדינה אחת לפחות. איש איננו מתאונן עתה על תוצאה זו, אף כי אנשים מרחיקי ראות מזהים את הצורך להגביל את תחומי חלותה של האנלוגיה הנגזרת ממקרה זה. אכן, לפני הכרעה כזו חשוב לבחון מי כאן העם קשה העורף ומיהם המקשים את עורפו.

בכל הסוגייה הזאת מסכימים האנגלים ביניהם לגבי נקודה אחת ויחידה: שאסור שאנגליה עצמה תינתן לשלטון זר. הנחישות הלוהטת להתנגד לפלישה, ולו גם באמצעות מערך מאולתר של קלשוניים, נתפסת כמעלה וכמעשה ראוי לעם היסטורי. למה? כי חיינו הלאומיים זורמים בעורקינו. כי יש משהו אנגלי במהותו שאנו מרגישים כי הוא ראוי מאין כמוהו לשאוף אליו ושמוטב למות למענו ולא לחיות בלעדיו. כי גם

לנו יש חלק, אולי חלק עיקרי, ברוח זאת של נבדלות אשר טרם השלימה את פעולתה החינוכית בקרב האנושות, ואשר הולידה את מגוון גאון העמים, ואשר, כמו המוזה, היא יצר מִטְעוֹיו של הזיכרון.

כאן, כמו בעוד שפע סוגיות, מוטל על האדם לבחון טענות מנוגדות וליישב או להכריע ביניהן. תכלית זו לא תושג אם נקדם שתי תפיסות סותרות, ובמקום להתאמץ לבחון אותם בטרם ננקוט פעולה, נניח לקנאותנו להתפרץ בהתאם לעמדתנו הקפריזית שנקבעה תחילה במקרה ואז צודקה בגחמה אישית. לא רק ג'ון גילפין ואשתו,⁷ או אדווין ואנג'לינה, סבורים שחיבתם או סלידתם כלפי רוסים, סרבים או יוונים, שנוצרה אולי בעקבות איזו הרפתקה במלון, מקורה בניחוח רציני של שאלת המזרח; גם בקרב בעלי אינטלקט ורגש נעלים יותר נגלה התפלגות לא-עקבית של אהדה וחמלה כלפי סובלים בני מוצא, אמונה או דת שונים – שאין להסבירה אלא בידע מקרי או בנסיבות טריוויאליות של נסיעות. אפילו אצל אישים דגולים לא תמיד אפשר לדעת אם פרט מסוים כלול לידם במונה כללי. מספרים על רופא כפרי שציווה על חולה לא לאכול סלט, ובעלה האוהב שאל אותו בהפצרה שמא מותר לה לאכול חסה, או גרגיר-הנחלים, או צנון. הרופא האמין לתומו שהמילה "סלט" כוללת דיה, כפי שהיינו אנו עושים לגבי הביטוי "אהדה כלפי פצועים ונדכאים" אלמלא האירנו הניסיון המר. אפשרויות ההחרגה הטמונות בכל מקרה פרטי רבות לאין שיעור. ישנה למשל סברה כי גוף הכושי מדיף ריח מיוחד, וידוע כי כמה אנשים, רציונליים מכדי שייתלו בקללת חם, נהגו לרמוז בתוקף כי ריח זה מצדיק את עבדות הכושים.

זוהי צורת החשיבה הרווחת, בחברה המנומסת, גם כלפי היהודים. דומה שאנשים מופתעים מכך שיש המתעניינים לא רק מסיבות תיאולוגיות בתולדותיו של עם שספרותו מאכלסת את כל שפתנו הדתית; ואם מזכיר מישהו את עברו של העם הזה או את ייעודו, תמיד תטרח מי מן השומעות לציין שבאופן אישי היא לא מחבבת יהודים, כי היא מכירה את אדון יעקבסון והוא נורא לא נחמד, או יטרח מי מן השומעים לומר שהוא באופן אישי לא חושב עליהם טובות כגזע – אף כי אם תפנו אל המעירים הללו שאלות ידע אחדות תגלו שכמעט אין להם מושג באשר לתכונותיהם של היהודים, ושהם מעריצים כמה וכמה יהודים בלי לדעת שיהודים הם. אנשים הרואים עצמם בחזית הקדמה המודרנית, אנשים הבקיאים ברזי ההיסטוריה ופילוסופיות-ההיסטוריה העדכניות, נוחרים בפתיעת-בוז למשמע הרעיון שאי-מי יגלה עניין בייעודם של היהודים, וטוענים בתיעוב שדת ישראל היא גלגול של פולחן המולך, ובאותה נשימה מהללים את "הציוויליזציה" כגלגולה של התרבות השבטית אשר כמה מסממניה שרדו במנהגי הנישואים הפראיים של הילידים באוסטרליה. האם מוכנים אנשים משכילים אלה להכריז כי אין כל ערך נשגב במילה "אב" רק משום

7. ג'ון גילפין ורעייתו, אדווין ואנג'לינה: גיבורי בלדות ידועות.

שעל פי שיטת ההשוואה שלהם אבותינו האריים בסך הכול שיפרו מצב עניינים שבו איש לא ידע מיהו אביו?

בעיני אנשים תיאורטיים פחות, שאפתנים יותר, כלומר בעיני אלה הנחשבים פוליטיקאים מעשיים, המדד לערכו של הגזע העברי הוא עמדתם – השלילית – כלפי ראש ממשלה בעל ייחוס יהודי. אבל אפשר לרחוש תיעוב כלפי מידת מוסריותם של וולפול או קתהאם ועדיין לא ליטול את אופיים ומעשיהם של מדינאים אלה בני המאה ה-18 כאמת מידה לערכו של העם האנגלי ולשיפוט תפקידו במערכי האנושות.

אם רצוננו לחשוב על עתידם של היהודים, נראה הגיוני לשאול תחילה: האם נגזר עליהם מיוזג מלא עם העמים שהם פוזרים בהם, ואובדן כל שמץ של תודעת ייחוד לאומית – או שמא המצב הפוליטי הבינלאומי, ויחד איתו הרוחב והעוצמה של רגשות הייחוד היהודיים, של אותו זיכרון מאורגן של תודעה לאומית המתקיים בקרב שבעת מיליוני היהודים הפוזרים לקהילותיהם ברחבי העולם, מספקים מצע ממשי לחידוש המדינה היהודית בארצם העתיקה של היהודים? מדינה שתגלם את לאומיותם, תספק להם הגנה וכבוד, ותזרים לעולם, בדרכה הייחודית, פנים חדשות של מצוינות לאומית, קול נוסף במקהלת האומות.

הם בקרבנו בכל מקום: אין תועלת באמירה כי איננו מחבבים אותם. אולי גם איננו מחבבים פרולטרנים ואת נטייתם להקים איגודים, אבל חוסר החיבה שלנו כלפיהם לא יגרום להם להתפוגג מהעולם. אם רצוננו להשתחרר מחוסר-הנוחות המביאנו לידי תלונה, בין אם אלה הפרולטרנים בין אם אלה היהודים, הטוב ביותר שנוכל לעשות הוא לעודד, בכל דרך, את שיפור מצבם של שכנים אלה שאנו מצטופפים לצידם, ולתעל את מרצם לאפיקים מועילים. מדוע אנו להוטים כל כך להגן על כבודן של אי אילו אוכלוסיות שספק אם ראינו מְיֻמְיָנו ולו אדם יחיד מתוכן, ואשר לא לנו ולא לאבותינו אין צל של מושג על תולדותיהן, על תרבותן ועל ספרותן, ובאותה שעה בזים לרעיון קימום כבודם הלאומי של היהודים, אשר שפתינו דובבות את לשונם ואת אורח-מחשבתם בכל פעם שאנו חותמים את תפילתנו ב"אמן"? יש מאיתנו הפוטרים סוגיה זו באמירה שהעשירים בקרב היהודים אינם חפצים כלל לשכוח את ארמונותיהם שבאירופה ולעבור לגור בירושלים. אבל בשיבה מגלות, בקימומו של עם, השאלה איננה אם עשירים כאלה ואחרים יבחרו להישאר מאחור, אלא אם ימצאו בעם זה אנשי סגולה שיבחרו לעמוד בראש השבים. יהודים אמידים נשארו בהמוניהם בבבל כאשר עזרא הסופר עלה לארץ ישראל בראש ארבעים אלף איש וחנוך תקופה מפוארת בתולדות עמו, שהכשירה את הקרקע לתקופה זוהרת בתולדות העולם כולו – זוהרת כדי כך שמונים לפיה את השנים עד עצם היום הזה. התנאי לכך הוא שבקרב היהודים ימצאו די שותפים לרצון, ודי שותפים לצורך, ודי אנשי מופת בעלי תושייה ולהט ציבורי: עזראים חדשים, מקבים מודרנים, שיידעו איך לרתום למטרתם הזדמנויות

היסטוריות ואיך לגבור, במופת הרואי, על אדישותם של אחיהם ועל לעגם של אויביהם – ויתמסרו ללא חת להשיב לעמם את מעמדו כאומה בין האומות.

בימים עברו, הנאמנים לכתבי הקודש פיללו להתגשמות חזון הנביאים בדמות "תקומת היהודים" – אך פרשנות זו לנביאים אינה אופנתית עוד. עתה מושלת בכיפה החתירה לנצרות המתכחשת למקורה, נצרות שאיננה גבעול היונק משורשיו כי אם ילד-תעתועים של רעיונות מודרניים. לישוע המתואר בספר מתי היה לב יהודי: "לְכוּ אֶל הַצֵּאֵן הָאוֹבְדוֹת אֲשֶׁר לְבֵית יִשְׂרָאֵל" (י, 6). לשליחו בגויים, שאול, היה לב יהודי: "עַד כִּי הֵייתִי מוֹכֵן לְהִיּוֹת מְנַדָּה מִן הַמְּשִׁיחַ לְמַעַן אֲחִי, שֶׁהֵם בְּנֵי עַמִּי, עֲצָמֵי וּבָשָׂרִי, בְּנֵי יִשְׂרָאֵל; אֲשֶׁר לָהֶם מַעְמֵד הַבְּנִים, הַכְּבוֹד, הַבְּרִיתוֹת, מִתֵּן הַתּוֹרָה, עֲבוֹדַת הַקֹּדֶשׁ וְהַהִבְטָחוֹת; לָהֶם הָאֲבוֹת, וּמֵהֶם, מֵצַד יְחוּסוֹ הָאֲנוּשִׁי, הַמְּשִׁיחַ שֶׁהוּא מַעַל לְכָל" (אל הרומים ט, 3-5). והנה השליחים בני זמננו, בהללם את הנצרות, משמיעים נעימות חדשות: הם מבכרים לתרגם ללשון מודרנית את צעקת ימי הביניים. אך צעקה זו, בעומק מהותה, אף היא עתיקה – עתיקה מן הראשונה, וגם לאוגוסטוס קיסר קדמה. עובדי האלילים בדורות ההם היו אומרים על היהודים, "אנשים אלה אינם כמונו, והם ממאנים להיות כמונו; נענישם, אם כן". אך היהודים התעקשו לשכון לבדד ולא להיחשב עם הגויים, ומן הבדלנות הזאת באה הנצרות לעולם.

ספר מודרני על אודות החירות גורס כי העולם כולו מתעשר מחירותו של כל פרט ייחודי לקיים את יחידאיותו. מדוע לא נחיל טיעון זה גם על יחידאיותה של אומה, ונחדל מלהיטוטנו להשפילה עד עפר? לעמידתו האיתנה של היהודי עדיין יש תפקיד גדול. תפקיד זה אינו הסתרת האור שהדעת יכולה לזרוע על ההיסטוריה הלאומית שלו – אלא הוקרת המורשה שהיסטוריה זו הנחילה לו. על כל יהודי לזכור שהוא אחד מרבים-רבים המחזיקים במשותף בכלי-קודש פרי הישגיהם בני האלמוות, וייסוריהם בני האלמוות אף הם, של אבות אבותיהם. הם הורישו לו גוף חזק ואופי חזק וכישרונות רבים, שבכוחם להיות ברכה למשפחות-האדמה, ואף, כשיצליחו להזים את מסורות הלעג, לנקום בהן באצילות על העוולות שעשו לאבותיהם.

במובן מסוים, בניה הראויים-לשמם של אומה שהעמידה נביאים מהוללים, מן הנשגבים והמיוחדים במשוררי העולם, כבולים בנבואותיהם.

כבולים?

כן, משום שהקשר היעיל ביותר בפעולה האנושית הוא ההרגשה, ובנו הראוי של עם המחזיק בשם המשולש עברי-ישראלי-יהודי מרגיש את קרבת-בשרו לפאר ולאפר של משפחתו הלאומית, להתפוררותה ולאפשרות פריחתה המחודשת.

היש מי שיטיף לביטול הרגשה זו ויחציף לקרוא למשנתו פילוסופיה? הלוא הוא יטיף לאמונה טפלה עיוורת, כזו הגורסת כי אפשר לכוון תורה של טוב אנושי בלי להתחשב בהשפעות שעשו אותנו לאנושיים.